

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СПЕЦІАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ – МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ЗАПАСУ

Олег Кустинський, підполковник, викладач кафедри військової підготовки
Національної академії державної прикордонної служби
імені Б. Хмельницького
м. Хмельницький

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СПЕЦІАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ – МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ЗАПАСУ

У статті обґрунтовано науково-методичні рекомендації щодо підвищення ефективності спеціальної підготовки студентів, які навчаються за програмою підготовки офіцерів запасу. Крім того, розглянуто шляхи удосконалення змісту навчання й активізації пізнавальної діяльності студентів, які навчаються на кафедрі військової підготовки вищих навчальних закладів.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день основною проблемою, що постає перед кафедрами військової підготовки вищих навчальних закладів, є модернізація організації й методики військового навчання. Необхідність модернізації зумовлена, в першу чергу, новими вимогами до рівня освіченості й розвиненості особистості офіцера запасу. У зв'язку з цим необхідно не тільки з інших позицій здійснювати добір навчального матеріалу, побудову навчальних посібників, але й впроваджувати професійно орієнтовані технології, цілеспрямовано використовувати сучасні досягнення в галузі аудіовізуальної й комп'ютерної техніки тощо.

Водночас, сучасна військова підготовка студентів потребує врахування як загальних закономірностей формування особистості, так й індивідуальних особливостей тих, хто навчається, розвитку в кожному з них індивідуальних здібностей, інтересів, навичок і вмінь.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково обґрунтоване визначення сутності навчання є можливим тільки на основі пізнання загальних положень педагогічного процесу. У своїх наукових працях О. Барабанщиков, В. Давидов, М. Феденко [1], ґрунтуючись на великому науковому, дослідницькому і практичному матеріалі, систематизували й послідовно розкрили основні завдання щодо підготовки військових фахівців, психологічні й педагогічні особливості процесу їхнього навчання у вищому військовому навчальному закладі (ВВНЗ). Але у них не враховано сучасні вимоги посадових обов'язків офіцерів (особливо офіцерів запасу), а також тенденції розвитку та удосконалення військової і спеціальної техніки.

Зростання технічної оснащеності військ, уск-

ладнення спеціальної техніки й озброєння спричинили збільшення кількісного показника спеціальностей, що займаються тією чи іншою мірою цією технікою. У силу цих обставин зростає роль офіцерського складу в забезпеченні бойової готовності військ, у навчанні й вихованні особового складу спеціальних підрозділів і частин. Ці обставини обумовлюють необхідність урахування особливостей підготовки офіцерів запасу на кафедрі військової підготовки у рамках моделі спеціальної підготовки: особливість добору змісту спеціальної підготовки; особливість використання сучасних освітніх технологій, орієнтованих на активізацію пізнавальної діяльності студентів й ін.

Метою цієї статті є наукове обґрунтування науково-методичних рекомендацій щодо підвищення ефективності спеціальної підготовки студентів, які навчаються за програмою підготовки офіцерів запасу.

Виклад основного матеріалу. Для того, щоб студент усвідомлено й глибоко засвоював матеріал і при цьому в нього формувалися певні прийоми пізнавальної діяльності, на нашу думку, необхідно визначити послідовність у розумових діях студента. А для цього діяльність студента повинна бути не тільки організованою, але й керованою викладачем на всіх етапах навчання, включаючи й створення умов для творчої діяльності.

У сучасній педагогічній науці прийнято аксіому навчання, яка полягає у тому, що без особистої активності студента, без застосування форм і методів активізації пізнавальної діяльності у процесі навчання якісної підготовки військового фахівця не вийде. Досвід вищої й вищої військової школи показує, що в практиці військового навчан-

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СПЕЦІАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ – МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ЗАПАСУ

ня постійно відбувається пошук шляхів інтенсифікації навчання.

З огляду на результати дослідження, проведені на кафедрі військової підготовки і багаторічний досвід роботи у вищому навчальному закладі (ВНЗ), можна сказати, що до числа основних сучасних знахідок можна віднести: проблемно-пошукове навчання, ділові й пізнавальні ігри, ситуаційні завдання й ін. Зазначені методики дозволять підвищити активність і самостійний пошук студентів у навчальному процесі на кафедрі військової підготовки. Ці методики, на наш погляд, поки що недостатньо вивчені педагогічною наукою, тому ми вважаємо, що у сучасних умовах є необхідність розглянути й проаналізувати прийоми й способи активізації пізнавальної діяльності студентів.

Результати проведеного нами аналізу стану спеціальної підготовки студентів підтверджує припущення, що найбільш характерним напрямом удосконалення змісту навчання й активізації пізнавальної діяльності студентів є створення психолого-педагогічного середовища, у якому студент може зайняти активну особистісну позицію й найбільш повно розкритися як суб'єкт навчальної діяльності. Без необхідного рівня активності студента, що виражається в елементарних актах уваги, не зможе відбутися. Тому мова повинна йти не щодо протиставлення "активний" – "пасивний", а щодо рівня і змісту активності студента, зумовлених тим або іншим методом навчання: активності на рівні сприйняття, уяви й творчого мислення, активності відтворення, відтворення або створення нового, соціальної активності.

Розвиток пізнавальної активності студентів необхідно починати з прищеплення підвищеного інтересу до навчальних дисциплін, майбутньої військової спеціальності. У нашому випадку це досягатиметься використанням різних засобів і насамперед вступною лекцією, що дає уявлення студентам щодо характеру їхньої майбутньої діяльності, особливостей й методики навчання на кафедрі військової підготовки. Студентів знайомлять з керівним складом кафедри, її структурними підрозділами, розташуванням кабінетів й аудиторій, правами й обов'язками, порядком роботи з навчальною літературою (у тому числі і з літературою з обмеженим доступом) й іншими положеннями.

Активізація й індивідуальний вплив на пізнавальну діяльність студентів багато в чому визначається вдосконаленням методики викладання. Тут важливе значення матиме науковість, включаючи логічність і доказовість матеріалу, що викладається, ясність мислення й чіткість мови

викладача. Особлива увага при цьому повинна приділятися спеціальним методичним прийомам, що одержали назву евристичного методу. Сутність його полягає в тому, що навчальний матеріал із тактико-спеціальної і військово-спеціальної підготовки подається студентам не тільки як сума знань, але і як комплекс проблем, які повинні бути ними розв'язані. Евристичний метод передбачає внутрішню організацію й подачу навчального матеріалу таким чином, щоб сприяти мобілізації розумових зусиль студентів. Найбільш ефективний спосіб активізації – залучення студентів до творчого процесу розв'язання тактико-спеціальних і технічних завдань, ознайомлення з діалектикою наукового пошуку. Для студента важливо подумки пройти всі істотні етапи активного пошуку, пережити суперечності творчого мислення.

Систематизовані знання із тактико-спеціальної і військово-спеціальної підготовки становлять основу навчання на кафедрі військової підготовки. У ході заняття деякі проблеми можуть і не містити позитивного вирішення, тому викладач повинен намагатися, щоб студенти отримували як завдання, як правило, уже в принципі розв'язані проблеми.

Важливим способом підвищення пізнавальної активності студентів є використання на заняттях із тактико-спеціальної і військово-спеціальної підготовки результатів власних досліджень викладача, кафедри військової підготовки або ВВНЗ. Багаторічний досвід показує, що згадування про ці дослідження, їхніх авторів на заняттях, застосування розрахунків, графіків, ілюстративного матеріалу з робіт, виконаних викладачами або студентами, обов'язково сприйматиметься із підвищеним інтересом студентів і викладачів-початківців.

Особливе місце в розвитку евристичної активності студентів посідають семінарські заняття, де творча дискусія виступає не тільки формою пізнавальної активності тих, хто навчається, але й ефективним засобом її стимуляції. Тривалі спостереження підтверджують наші припущення, що передумови високої активності тих, хто навчається, закладаються і на лекційних заняттях, й у ході самостійних занять під керівництвом викладача.

Досить цікавою формою розвитку пізнавальної активності студентів, характерної для позанавчального часу є групова консультація перед наступним заняттям із тактико-спеціальної і військово-спеціальної підготовки, семінаром, заліком або іспитом. Вона вимагає максимальної мобілізації знань, пам'яті, усього творчого потенціалу тих, хто навчається.

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СПЕЦІАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ – МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ЗАПАСУ

Результати дослідження показали, що всього цього можна досягти тільки за повного розуміння навчання як особистісно опосередкованого процесу взаємодії й спілкування викладача та студентів, спрямованого на досягнення спільної мети – удосконалення змісту спеціальної підготовки висококласного військового фахівця. Таке розуміння проблеми, у нашому випадку, і зумовило появу поняття “активне навчання”, що означає перехід від переважно регламентуючих, алгоритмізованих, програмованих форм і методів організації навчально-виховного процесу на кафедрі військової підготовки до розвивальних, проблемних, дослідницьких, пошукових, що забезпечує створення пізнавальних мотивів, інтересу до майбутньої військово-професійної діяльності, умов для ініціативи й творчості в підготовці майбутніх офіцерів запасу на кафедрі військової підготовки.

Результати проведеної автором на кафедрі військової підготовки роботи дозволяють сформулювати висновок щодо необхідності включення проблемних методів до усіх видів й ланок навчальної роботи студентів, увести поняття діалогічного проблемного навчання як такого, що найбільш повно й адекватно передає сутність процесів спільної діяльності викладача й студентів, їхньої взаємодії з у рамках особистісних відносин.

Інший напрям активізації, що виникає незалежно від понять проблемного й активного навчання, як показує багаторічний досвід, виражається у методах активізації пізнавальної діяльності тих, хто навчається, а також формах і методах залучення студентів до виконання практичних робіт – відвідування військових частин і спеціальних підрозділів (органів), практична робота з озброєнням і технікою, засобами індивідуального і колективного захисту, робота зі спеціальною літературою й ін. Особливо інтенсивно необхідно розробляти ділові й пізнавальні ігри, конкретні стандартні (нестандартні) ситуації, імітаційне моделювання технологічного процесу за допомогою комп’ютерів.

У цілому, викладене свідчить про необхідність поєднання проблемних методів з іншими, розглянутими вище. Результати аналізу педагогічної літератури й практика роботи на кафедрі показують, що це виявляється необхідним у багатьох випадках, тому що в одній і тій же темі з тактико-спеціальної або військово-спеціальної підготовки можуть мати місце елементи матеріалу, що містять проблемні ситуації [2].

У будь-якій іншій науці методологічного опрацювання проблеми, теоретичних основ з опорою на результати експерименту було б досить для

вирішення поставлених завдань. Але не в педагогіці! Її особливість полягає в тому, що виявлені шляхи й засоби вдосконалення спеціальної підготовки студентів можуть бути ефективно використані на практиці за наявності високого рівня підготовленості науково-педагогічного складу.

Успіх навчання студентів значною мірою залежить від правильного й грамотного використання прийомів і методів навчання, розроблених вітчизняною педагогікою. Вони вказують на найбільш оптимальні шляхи й засоби вдосконалення спеціальної підготовки і викладу теоретичного та практичного матеріалу для студентів, забезпечення його міцного і глибокого засвоєння.

Результати аналізу педагогічної та військово-педагогічної літератури й виконаної дослідницької роботи показали, що, якщо структура системи підготовки офіцерів запасу представлена наступною взаємозалежною сукупністю елементів: мотиви, цінності, особистісні якості тих, хто навчається; цілі й завдання навчання на кафедрі військової підготовки; зміст військового навчання; інтеграція спеціальних і загальнонаукових дисциплін; викладач; навчально-матеріальна база; методи і форми навчання, то це визначає позитивні зміни у мотиваційно-ціннісній сфері особистості студента, у спеціальній професійній підготовці [4].

Пошук методів активізації навчання характерний для всієї історії педагогіки й вищої школи, ми розуміємо, що традиційні методи навчання дуже далекі від того, щоб їх можна було охарактеризувати епітетами “активні” і “нові”.

У цей час, крім системи мовленнєвих, наочних і практичних методів традиційного навчання, описаних у підручниках педагогіки, пропонуються різні методи сучасного навчання, які реалізовуватимуть основну функцію навчального процесу – доведення навчального матеріалу. Тут виникають такі специфічні для кафедри військової підготовки завдання: зруйнувати хибні стереотипи щодо підготовки фахівців на кафедрі військової підготовки, зацікавити, переконати, спонукати студентів до самостійного пошуку й активної розумової діяльності, допомогти зробити уявний перехід від теоретичного рівня до знань, що сприяють досконалому опануванню військовою спеціальністю.

Для розв’язання цих завдань доцільно застосовувати такі активні методи навчання: лекція-бесіда або діалог з аудиторією; лекція-дискусія; лекція із застосуванням зворотного зв’язку; лекція із застосуванням елементів “мозкової атаки”; лекція з розбором мікроситуацій; консультація; групова консультація (“прес-конференція”); про-

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СПЕЦІАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ – МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ЗАПАСУ

грамована лекція-консультація; аналіз й обговорення конкретних ситуацій; вирішення ситуаційних завдань; розбір інцидентів, конфліктів і подій; розігрування посадових обов'язків на основі виконання студентами конкретних професійних дій й функцій у реальних умовах й ін. Сюди ж варто віднести й інші педагогічні прийоми, і специфічні форми проведення занять, засновані на принципі проблемно-пошукового навчання [3].

Хочемо звернути увагу на те, що основними способами активізації пізнавальної діяльності студентів у системі підготовки офіцерів запасу вважаємо не тільки формування мотивації навчання, наближення навчального процесу до завдань військ і їх практичної діяльності, обмін знаннями й досвідом, але й застосування відповідних методів навчання [5].

Тому як рекомендації пропонуємо методику вибору методів навчання, що активізують пізнавальну діяльність студентів. Вона складається з декількох груп специфічних завдань.

Перша група завдань полягає у тому, щоб вплинути на позицію, вибір й усвідомлення громадянського обов'язку в необхідності навчання, й переконати студентів у доцільності навчатися на кафедрі військової підготовки. Для розв'язання цього завдання, зокрема, використовується професійний добір, проведений за затвердженою керівництвом ВНЗ методикою.

Друга група завдань з'являється з початком навчально-виховного процесу, уже в ході викладання матеріалу на перших заняттях. Вона зокрема включає: сформувати мотивацію до навчальних дисциплін, які викладаються на кафедрі військової підготовки; переконати студентів у практичній цінності досліджуваного матеріалу; активізувати їхню навчально-пізнавальну діяльність, що сприяє творчому сприйняттю й засвоєнню знань зі спеціальної підготовки. Для цього застосовано різні прийоми й методи проблемно-пошукового навчання: проведення лекційних занять у формі діалогу з навчальною групою (лекції-бесіди, із застосуванням прийомів зворотного зв'язку, лекції-дискусії, "мозкова атака"), розбираються невеликі мікроситуації перед лекцією або в ході її для введення до обстановки або проблеми.

Третя група завдань – виявити помилкові судження і невірні тлумачення вивченого матеріалу й тим самим запобігти неправильному, тактично неграмотному застосуванню їх на практиці. Для цього повинні організовуватися групові консультації, лекції-консультації із застосуванням технічних засобів навчання (ТЗН) й методів програмованого навчання.

Четверта група завдань – закріпити отримані

знання, виробити або вдосконалити вміння й навички їх практичного застосування у ході спеціальної підготовки. Тут найбільший ефект можуть дати: розбір й обговорення конкретних матеріалів (звітів, планів, графіків і т.п.); аналіз конкретних ситуацій або тактико-спеціальної обстановки; вирішення спеціальних навчально-бойових завдань.

Водночас, як показує досвід роботи автора на кафедрі, ці форми, особливо комплексні тактико-спеціальні навчальні завдання (КТСНЗ), дозволяють продовжити удосконалення професійних знань й умінь фахівця. Студент стає перед необхідністю актуалізувати раніше отримані знання із тактико-спеціальної і військово-спеціальної підготовки для розв'язання проблем, що виникають у ході КТСНЗ, одночасно він бачить результат своєї дії: реакцію на ухвалені рішення викладача й своїх же товаришів, які також беруть участь у виконанні цього завдання. Тому заняття із застосуванням зазначених методів не слід вважати додатковими до лекційного курсу. Вони мають самостійне значення в підготовці фахівців на кафедрі військової підготовки.

П'ята група завдань має за мету створити умови для вивчення й творчого освоєння передового досвіду ВВНЗ і кафедри військової підготовки, а також для активного обміну знаннями й досвідом між студентами під контролем викладача, з використанням тематичних дискусій й узагальнення телевідеокінофільмів за фахом.

Шоста група завдань навчального процесу передбачає практичне застосування отриманих знань й умінь зі спеціальної підготовки, перевірку ступеня досягнення навчальних цілей у практичній діяльності військового фахівця. Ефективним методом для цього є підготовка студентами звітних робіт (із спеціальної підготовки), які, власне кажучи, розв'язують конкретні проблеми у галузі вдосконалення знань, умінь і навичок зі спеціальної підготовки.

Системність підбору названих методів навчання базується на тому, що кожний з них, з одного боку, дозволяє розв'язувати цілком окреме завдання в навчальному процесі, а з іншого – доповнює собою інші методи. Таким чином, правильний вибір місця й часу застосування того або іншого методу у ході реалізації навчального плану дасть змогу викладачеві досягти сукупного навчального ефекту, чого, зрозуміло, не можна одержати при переважному використанні тільки одного або іншого методу навчання.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Результати аналізу недоліків у підготовці студентів й їхніх причин показують, що основними напрямками розвитку системи підго-

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СПЕЦІАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ – МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ЗАПАСУ

товки офіцерів запасу є: ліквідація розриву між зростаючими вимогами до офіцерів запасу й рівнем їхньої професійної підготовленості; знання фундаментальних питань теорії в органічній єдності з міцними практичними навичками за фахом на основі інтеграції загальнонаукових і спеціальних дисциплін кафедри військової підготовки й ВНЗ; зосередження уваги на навчальних дисциплінах, що визначають у цілому військово-професійну підготовленість офіцерів запасу, реалізація на практиці добору змісту спеціальної підготовки студентів з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей й потреб, формування творчої активності й забезпечення розвитку професійних якостей особистості; розв'язування основних організаційних питань військової підготовки у ВНЗ; удосконалення методичної й професійної підготовки викладацького складу; розробка, формування й апробування найбільш об'єктивної педагогічної моделі спеціальної підготовки майбутніх офіцерів запасу з урахуванням індивідуальних особливостей; побудова навчального процесу на кафедрі військової підготовки у чіткій відповідності до досягнень військово-педагогічної науки з опорою на сучасні освітні технології, орієнтовані на активізацію пізнавальної діяльності студентів.

Результати дослідження впливу індивідуальних якостей (особливостей) показують, що вдосконалення форм, методів і змісту, а значить і якості підготовки військового фахівця, можна досягти через використання оптимальних параметрів добору студентів, і якісного їхнього навчання в ліміті відведеного часу на кафедрі військової підготовки з опорою на сучасні освітні технології.

Зростання технічної оснащеності військ, ускладнення спеціальної техніки й озброєння, обумовлюють необхідність урахування особливостей спеціальної підготовки майбутніх офіцерів запасу:

- здійснення перспективної, випереджальної підготовки студентів на кафедрі військової підготовки;

- використання методів, що активізують пізнавальну діяльність студентів у процесі навчання;

- залученням до військового навчання студентів тих факультетів, де викладаються технічні навчальні дисципліни, на базі яких полегшується розуміння фізичних основ дії зразка озброєння чи техніки;

- поетапне формування й удосконалення змісту загальновійськових і спеціальних знань у повному обсязі за встановленими вимогами посадових функцій;

- залучення студентів до практичної роботи, діяльності, пов'язаної з виконанням майбутніми офіцерами запасу посадових обов'язків відповідно до кваліфікаційної характеристики.

Для активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів доцільно використовувати такі методи активізації пізнавальної діяльності студентів: лекція-бесіда або діалог з аудиторією; лекція-дискусія; лекція із застосуванням зворотного зв'язку; лекція із застосуванням елементів "мозкової атаки"; лекція з розбором мікроситуацій; лекція-консультація; групова консультація; програна лекція-консультація; аналіз й обговорення конкретних ситуацій; вирішення ситуаційних завдань й ін.

Як рекомендації, спрямовані до практики військової підготовки, пропонується методика вибору методів навчання, що складається з декількох груп специфічних завдань. Системність добору запропонованих методів навчання базується на тому, що кожен з них, з одного боку, дає змогу розв'язати цілком окреме завдання в навчальному процесі, а з іншого – доповнює собою інші методи.

Напрямом подальших досліджень може бути докладніший аналіз шляхів і засобів удосконалення спеціальної підготовки майбутніх офіцерів запасу.

1. Барабаничиков А.В., Давыдов В.П., Феденко Н.Ф. *Основы военной психологии и педагогики*. – М.: Просвещение, 1988. – 271 с.

2. Бунеев Т.В., Сінкевич С.В., Сіцинський А.С. *Педагогічна діяльність як основа професійної підготовки офіцера-управлінця*. – Хмельницький: Видавництво Національної академії ДПСУ, 2005. – 232 с.

3. Вишневський П.Р. *Педагогічне управління навчальним процесом у вищому військово-навчальному закладі на основі інноваційних технологій: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04./ Національна академія Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького*. – Хмельницький, 2006. – 20 с.

4. *Інструкція про організацію підготовки офіцерів запасу з числа студентів вищих навчальних закладів: Наказ (спільний) Міністра оборони України та Міністерства освіти і науки України № 531/857 від 11.11.2004.*

5. Сердюк Ю.І. *Педагогічні умови вдосконалення військово-педагогічної підготовки командирів підрозділів: Дис... канд. пед. наук: 20.02.02*. – Академія прикордонних військ України ім. Б. Хмельницького. – Хмельницький, 1997. – 187 с.